

ГАВОРКА ВЁСКИ ПЕЛІШЧА КАМЯНЕЦКАГА РАЁНА

Я. Р. Самуйлік

*Брэсцкі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт,
вул. Маскоўская, 267, 224017, г. Брэст, Рэспубліка Беларусь,
abit@bstu.by*

Артыкул прысвечаны вывучэнню гаворкі вёскі Пелішча Камянецкага раёна, якая размешчана на тэрыторыі Заходняга Палесся. Мэта працы – на аснове матэрыялаў палявых дыялекталагічных даследаванняў вызначыць структурна-тэрытарыяльны тып гэтай дыялектнай адзінкі як састаўной часткі заходнепалескіх, або загародскіх, гаворак.

На аснове сабранага фактычнага матэрыялу ўпершыню ў беларускай дыялекталогіі праведзена комплекснае даследаванне мовы карэнных жыхароў (аўтахтонаў) вёскі Пелішча Камянецкага раёна. Гэта дазволіла выявіць найбольш тыповыя фанетычныя, марфалагічныя і лексічныя асаблівасці і спецыфічныя рысы дадзенай гаворкі, устанавіць яе прыналежнасць да паўднёвазагародскага дыялектнага тыпу, адной з чатырох асобных разнавіднасцей заходнепалескіх, або загародскіх, гаворак. Акрамя таго, выказана меркаванне аб паходжанні назвы паселішча.

Дадзеная праца можа знайсці прымяненне пры вывучэнні праблем дыялекталогіі; пры даследаванні ўзасмадзяння гаворак з літаратурнымі мовамі; пры параўнальным даследаванні гаворак беларускай і іншых славянскіх моў; пры складанні праграм па вывучэнні беларускіх народных гаворак, дыялектных слоўнікаў, рэгіянальных дыялекталагічных атласаў. Вынікі даследавання рэкамендуюцца для выкарыстання ў практыцы выкладання спецыяльных вучэбных курсаў па беларускай дыялекталогіі, гісторыі беларускай літаратурнай мовы, гістарычнай граматыцы беларускай мовы, па курсе «Беларуская мова (прафесійная лексіка)» у вышэйшых навучальных установах Рэспублікі Беларусь.

Ключавыя словы: гаворка; фанетыка (вакалізм, кансанантызм); марфалогія; лексіка; паўднёвазагародскі дыялектны тып.

Вёска Пелішча – цэнтр аднайменнага сельсавета – размешчана за 12 км на паўднёвы ўсход ад раённага цэнтра горада Камянца. Паводле даступных нам пісьмовых крыніц, паселішча вядома з другой паловы XVI ст. пад назвай Пелішчава. Гэта дзяржаўная ўласнасць у складзе Берасцейскага павета ВКЛ. На 7 верасня 2020 г. у вёсцы налічвалася 1302 жыхары і 548 гаспадарак (апошнія статыстычныя даныя па гэтай вёсцы

атрыманы ад супрацоўніцы Пелішчанскага сельсавета Пыжык Алены Васільеўны) [1, с. 263; 4, с. 134, 228; 5, с. 74; 9, с. 18–19, 517].

У аснове назвы вёскі – балтыйскі тэрмін са значэннем ‘торф, чорны перагной’. Айконім мае форму на -ішча. Гэта можа ўказваць на тое, што паселішча ўзнікла каля старажытнага перасохлага возера (тарфяніку) (параўн.: літ. *pėlke* ‘балота’, ст.-прус. *pelku* ‘багна, твань’, лат. *pelce* ‘лужа’) [9, с. 94; 11, с. 17].

Дыялектны матэрыял у вёсцы Пелішча (мясц. назва: *Пёл’ішча*; жыхары: з *Пёл’ішча*) быў запісаны ў ліпені-жніўні 2019 г. студэнтам першага курса будаўнічага факультэта Брэсцкага дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэта Мандрам Віталіем Раманавічам ад мясцовых жыхароў Аўсяніка Івана Браніслававіча (1954 г. нар.), Аўсянік Ганны Браніславаўны (1956 г. нар.), Мандра Галіны Іванаўны (1981 г. нар.). Для запісу дыялектнага матэрыялу экспларатарам былі выкарыстаны праграма “Атласа гаворак Выганаўскага Палесся. Фанетыка. Марфалогія. Лексіка” (дапрацаваны варыянт) [10, с. 32–35] і т. зв. вялікая (новая) праграма: «Як у вас гавораць?» (рукапіс).

Разгледзім асноўныя фанетычныя, марфалагічныя і лексічныя асаблівасці гаворкі в. Пелішча Камянецкага раёна.

Для даследаванай гаворкі характэрны шасціфанемны склад галосных гукаў – [i], [y], [e], [a], [o], [u]. У першую чаргу адзначым такую спецыфічную рысу гаворкі, як рэалізацыя галоснага [y] на месцы *o ў ненаціскных складах пасля цвёрдых зычных (у канне): *вудá, хурóд* ‘агарод’, *дурóна, курóва, хулуwá, мулукó, хóруд, холуд* і інш. Аднак у канцавых адкрытых складах *o захоўваецца: *с’іно, л’іто, жыто, высóко* і інш.

Наступная яркая і паказальная фанетычная адметнасць гаворкі – гэта вымаўленне галоснага [e] на месцы *e, *ь ў складах пад націскам пасля мяккіх, часам паўмяккіх зычных: *пумн’éw* ‘памяў’, *мл’éсо* ‘мяса’, *м’эта* ‘мята’, *ж’эла* ‘жала’, *ж’ер* ‘жар’, але (на месцы *a, *e, *ь): *шáпка, жáба, йáмка, йáблыко, буйáwс’а, прáл’і, wз’aw, з’at’, n’am’, д’áд’ко* і інш.

Адной з найбольш выразных і адрозных асаблівасцей гаворкі з’яўляецца таксама наяўнасць гуча [i] пасля мяккіх губных (зрэдку – [y] пасля цвёрдых зычных) і заднеязычных на месцы *o ў новых закрытых складах пад націскам: *w’íz, w’íl, w’in, m’íst, б’íl’ш*, але: *пуйдыш; к’in’, к’ít, к’íl’ко, ск’íl’ко* ‘колькі’ і інш. Аднак галосны [u]³ [8, с. 32, 151–152] у акрэсленай пазіцыі звычайна ўжываецца тут пасля цвёрдых і паўмяккіх пярэднеязычных: *нис, стил, жс’інка, пл’ит*, але: *н’іэ, н’іэш’ка* і інш.

³ Галосны [u] (сярэдні паміж гучамі, што абазначаюцца літарамі *i* і *y*) верхняга пад’ёму сярэдняга рада. Ён прыкметна больш пярэдні за галосны [y] ў гаворках асноўнага беларускага віду, больш блізкі да яго варыянта [i] пасля мяккіх зычных. Пазіцыйнае супрацьпастаўленне варыянтаў гуча [u] ў даследаванай гаворцы з’яўляецца вельмі абмежаваным і невыразным пасля мяккіх і цвёрдых зычных. Зычныя перад гэтым галосным звычайна цвёрдыя або паўмяккія.

Вельмі значная і паказальная адметнасць гаворкі – гэта рэалізацыя гука [i], часам – [u] на месцы націскага *Ъ адпаведна пасля мяккіх і паўмяккіх і цвёрдых зычных: л'іс, с'іно, сн'ік', л'іто, хл'іw, д'ід, w'іт'ор, кw'ітка, р'ічка, ц'іўка, д'іўчына 'дзяўчына', тин' 'цень' і інш.

Выразнай і істотнай асаблівасцю гаворкі з'яўляецца таксама вымаўленне галоснага [ы] ў першым пераднаціскным складзе ў наступных пазіцыях: на месцы *е, *Ъ пасля губных: *мысна́, быда́, выдро́, мышо́к, пысо́к*; на месцы *е (*Ъ) пасля *з, *н, *с, *т, *д: *зымл'а́, нымá, сыло́, тыпéр, дын'о́к*.

Адрозная і характэрная адметнасць гаворкі – гэта наяўнасць гукаў [i], [ы] на месцы *е ў паслянаціскных складах у словах тыпу *зайіц', памыт'*. Аднак у пераднаціскных складах у акрэсленай пазіцыі зафіксаваны галосныя [a], [u] ў лексемах *wз'ала́, зл'іка́wс'а, зл'іка́тыс'*.

І нарэшце, значнай і істотнай асаблівасцю гаворкі ў галіне вакалізму з'яўляецца вымаўленне гукаў [i] і [ы], [o] на месцы націскага і паслянаціскага *е адпаведна ў словах *uw'іс 'авёс', м'ід 'мёд'; бэрыh, wéчор*. Аднак у націскным становішчы названы этымалагічны галосны захоўваецца ў лексеме *дал'эко*.

Найбольш яркая і выразная адметнасць гаворкі ў галіне кансанантызму – гэта розная рэалізацыя зычных. Губныя цвёрдыя перадрэфлексамі *е (ва ўсіх пазіцыях), *Ъ (у ненаціскных складах), *і: *мысна́, бэрыh, wéчор, ду мышé 'да мяне', пэрышый, быда́, выдро́, мышо́к, пысо́к; забыра́ты, лувы́ты, мы́ска, пыса́ты, рубы́ты 'рабіць'*. Пярэднеязычныя *з, *н, *с, *т, *д цвёрдыя, *л звычайна паўмяккі і мяккі перадрэфлексамі *е (*Ъ), *і: *зымл'а́, нымá, сыло́, тыпéр, дын'о́к; зымá, кусы́ты, худы́ты; л'ед', пól'e; кул'і́, л'іпа, л'іты, худы́л'і*. Да таго ж паўмяккі *л мае месца тут і перадрэфлексамі *е ў пераднаціскных складах у словах тыпу *зл'іка́wс'а, зл'іка́тыс'*, а таксама перад *е ў лексеме *дал'эко*. Губныя (пераважна) і заднеязычныя мяккія перадрэфлексамі *о ў новых закрытых складах пад націскам: *w'із, w'іл, w'ін, м'іст, б'іл'ш, але: пуйдыш; к'ін', к'іт, к'іл'ко, ск'іл'ко* і інш. Аднак пярэднеязычныя ў акрэсленай пазіцыі звычайна цвёрдыя і паўмяккія: *нис, стил, ж'інка, пл'ит, але: н'іж, н'іжка*. Зычныя пераважна мяккія, часам паўмяккія і цвёрдыя перадрэфлексамі націскага *Ъ: *л'іс, с'іно, сн'ік', л'іто, хл'іw, д'ід, w'іт'ор, р'ічка, ц'іўка, д'іўчына, тин'* і інш.

Паказальнай асаблівасцю гаворкі з'яўляецца таксама ацвярдзенне паўмяккіх *д', *т' перадрэфлексамі *е, *і, мяккага *т' на канцы дзясловаў у форме трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку: *ден', тыпéр, ты́хо, худы́ты; но́сыт, хо́дыт, но́с'ат, хо́д'ат*. Заўважым, што перадрэфлексамі націскага *Ъ адзначана розная рэалізацыя мяккіх *д', *т': *д'ід, але: тин'*.

Адрозная адметнасць гаворкі – гэта пераход цвёрдых зычных у мяккія ў этымалагічных спалучэннях *гы, *кы, *хы, што ўзніклі пры ўтварэнні поўных форм прыметнікаў, а таксама ў пазіцыі перад галосным [e] ў

прыметніках ніякага роду адзіночнага ліку: *dówh'íj, курóтк'íj, тых'íj; dówh'e, курóтк'e, тых'e*.

Значнай асаблівасцю гаворкі з'яўляецца таксама наяўнасць як цвёрдых, так і паўмяккіх і мяккіх *р, *ж, *ч, *ш, *ц у пэўных пазіцыях: *пурáдок, ша́пка, жы́то, óчы, ца́цка, хлóпцы і пор'íзаw, р'íчка, на мы́ж'í, ж'ер, ў́вш'ек* 'вушак /бакавы брус у дзвярной асадзе!', *дубр'íjш'íj* 'дабрэйшы', *му́луды́ца, ц'íwка* і інш.

Істотная адметнасць гаворкі – гэта зычны *в, што паходзіць з *в, *л. У пазіцыі перад галосным, а таксама пасля галоснага гука перад зычным і ў канцавым становішчы ён даў рэфлекс губна-губнога [w]: *wáta, wudá, swубóдный, w'ít'ор, плы́wу, лáwка, пра́wда, dówh'íj, купы́w* і інш. Сустракаецца губна-губны [w] і ў пачатковым становішчы перад зычнымі: *wз'а́ла, wdáрыты, w хáты* 'у хаце', *w л'íсы* 'у лесе' і інш.

Вельмі выразнай асаблівасцю гаворкі з'яўляецца наяўнасць фрыкатыўна-фарынгальнага зычнага [h]: *хусты́j, hóруд, хурóд, had'úca, з ну́h'í* 'з нагі' і інш.

Значная адметнасць гаворкі – гэта захаванне (зрэдку частковае аглушэнне) звонкіх зычных у канцавым становішчы: *w'íz, дуб, н'íж, б'íб* 'фасоля', *крыж, hóлуд, мы́дw'íd* 'мядзведзь', *ду́роh'x* 'дарог' і інш. Аднак у сярэдзіне слова адбылася частковая асіміляцыя па глухасці: *за́hад'ка, сыру́j'ж'ка*⁴ 'сыраежка', *н'íж'ка*, але: *хуб'ка* і *хубка* і інш.

Істотнай асаблівасцю гаворкі з'яўляецца рэалізацыя на месцы этымалагічнага спалучэння "мяккі зычны + Ьj" у становішчы паміж галоснымі падоўжаных зычных: *з'íл'л'e, нас'ín'n'e*.

І апошняя выразная і паказальная адметнасць гаворкі ў галіне кансанантызму – гэта адсутнасць пратэтычных зычных або часам наяўнасць прыстаўнога [h] перад галоснымі [o], [y]: *óзыро, óсын', óчы, ура́ты* 'араць', *уну́ча* 'ануча', *ныудлу́hó* 'ніводнага', *hóстрый, ху́лыца*.

Характарызуецца гэтая гаворка і сваімі граматычнымі асаблівасцямі.

Назоўнікі мужчынскага і ніякага роду другога скланення з асновай на мяккі і зацвярдзелы зычны ў творным склоне пашыраны з канчаткам *-ом*: *кун'óm, рубл'óm, ну́жóm, йі́ц'óm*.

Назоўнікам жаночага і мужчынскага роду адзіночнага ліку першага і другога скланенняў з асновай на зацвярдзелы зычны ў месным склоне ўласцівы канчатак *-і*: *на мы́ж'í, на ку́ц'í, на двур'í*.

Назоўнікі жаночага, мужчынскага і ніякага роду адзіночнага ліку першага і другога скланенняў з асновай на цвёрды і мяккі зычны ў месным склоне ўжываюцца з канчаткамі *-ы, -оы, -уы*: *w хáты, w л'íсы, w ну́соы* 'у носе', *w ку́ж'хуы* 'у кажусе', *w пóл'уы* 'у полі'.

⁴ [ж'] – вымаўленне [j] з прыгукам [ы].

Формы клічнага склону агульных назоўнікаў і ўласных імёнаў жаночага роду адзіночнага ліку зафіксаваны з канчаткам *-о*: *мамо, бабо, Wál'o, Hád'o, Mán'o*.

Назоўнікам жаночага роду множнага ліку першага скланення ў родным склоне характэрны нулявы канчатак або канчатак *-іw*: *хулów, йам, дурóh, стр'іх, баб'іw, хат'іw*.

Назоўнікі мужчынскага роду множнага ліку другога скланення ў давальным склоне адзначаны з канчаткам *-ом*: *кón'ом* ‘коням’, *л'уд'ом* ‘людзям’.

Прыметнікам мужчынскага роду адзіночнага ліку ў назоўным склоне ўласцівы націскны і ненаціскны канчатак *-ый*: *мулудый, старый, малый, добрый, нóвый, хурóшый*.

Яркая і спецыфічная адметнасць прыметнікаў гаворкі – гэта т. зв. “сцягнутыя” аднаскладовыя ненаціскныя канчаткі *-а, -е* ў назоўным склоне адзіночнага ліку адпаведна жаночага і ніякага роду: *дóбра, нóва; нóве, сулóдк'е, дóбре*. Аднак пад націскам прыметнікі ў акрэсленай пазіцыі маюць тут поўныя двухскладовыя націскныя канчаткі *-айа, -ойе*: *мулудайа, старайа; мулудóе, старóе*.

Яшчэ адной адрознай асаблівасцю прыметнікаў гаворкі з’яўляюцца суфіксы *-ш-, -ч-* простаі формы вышэйшай ступені параўнання: *дурóшыйшый* ‘даражэйшы’, *ш'ірыый* [2, с. 96–97].

Інфінітыў дзеясловаў з асновай на галосны пашыраны з фанематычным варыянтам старажытнага суфікса *-ц'і (-ты)*: *худыты, рубыты, спаты*.

Дзеясловам першага і другога спражэння ў трэцяй асобе адзіночнага і множнага ліку характэрны канчаткі *-е, -ыт, -ут, -ат*: *ідé, нысé, хóдыт, нóсыт, іду́т, нысу́т, хóд'ат, нóс'ат*.

Зваротныя дзеясловы ў гаворцы ўжываюцца з постфіксамі *-с'а, -с'*: *бра́тыс'а, зва́тыс'а, мы́тыс'а, рубы́тыс'а* ‘рабіцца’, *эл'ика́тыс', буй'ус'а, куп'ай'ус'а, буй'а́с'а, куп'а́с'а, шос'зруб'ы́лос'* ‘нешта зрабілася’.

Значная і істотная асаблівасць гаворкі – гэта захаванне ў дзеясловах з асновай на [к] старажытнай формы інфінітыва на *-чы* з націскам на канчатку: *нычы, сычы*. Аднак дзеясловы з асновай на [h] маюць у інфінітыве своеасаблівы лексіка-граматычны выгляд: *стры́шты* ‘стрыгчы’. У форме ж трэцяй асобы множнага ліку цяперашняга часу падобныя дзеясловы захоўваюць у аснове зычныя [к], [h]: *ныку́т, сыку́т, стры́хут* [3, с. 316–318; 12, с. 64, 116, 184–185].

Даследаваная гаворка мае шмат своеасаблівага і адметнага і ў сваім слоўнікавым складзе: *б'іб* ‘фасоля’, *бун'к'і* ‘бурбалкі’, *бурудá, хрэбыш'* ‘пропуск у кашэнні’, *буханык* ‘падбярозавік’, *бедрык* ‘божая кароўка’, *w'ічко* ‘адтуліна ў жорнах’, *хладышка* ‘гладыш’, *хойданка* ‘арэлі, гушкалка’, *хусыныц'а* ‘вусень’, *дз'убак* ‘дзюба /у птушак/’, *добры хрыбы* ‘ядомыя грыбы’, *др'эска* ‘стрэмка’, *жаб'эччы хрыбы* ‘неядомыя грыбы’, *жабы*

кумкайт ‘жабы квакаюць’, *захлумыты* ‘нанесці шкоду пасевам’, *зан’ате* ‘аплодненае яйцо’, *зб’іж* ‘збожжа’, *здўх’і* у *кур’овы* ‘уздыхавіны /бакавыя ўпадзіны паміж апошнім рабром і клубам (у каровы)/’, *зл’іва* ‘лівень’, *зубачытыс’а* ‘сустрэцца’, *кавдун* ‘страўнік у кабана, свінні’, *каплун* ‘цура /страва, прыгатаваная з сырой вады, кавалкаў хлеба з соллю або цукрам ці з малака і кавалкаў хлеба і інш./’, *картопл’і* ‘бульба’, *кваска* ‘кубел /дзежка і пад. з вушкамі і векам для захоўвання салёнага сала/, *к’ёл’н’а* ‘палукаш, палукашак /плечены кораб, які ўстаўляецца ў драбіны воза або сані/, *кл’овн’а* ‘рыбалоўная крыга /ручная лавушка з сеткі, нацягнутай паміж двума «палазамі»/, *клун’а* ‘гумно’, *краси’ук* ‘падасінавік’, *кузак’і* ‘казяўка, кузурка /усякае маленькае, дробнае насякомае/, *куцул’а* ‘каноплі’, *купыц’а* *с’іна* ‘капа сена’, *куруваты* ‘акорваць /абчышчаць дрэва (бярвенні, жэрдкі і інш.) ад кары; карыцы/, *куц’уба* ‘качарга /прылада, якой выграбаюць жар з печы/, *куц’убнык* ‘качарэжнік /месца каля печы, дзе стаяць вілкі, качарга/, *кучка* ‘пячурка /ямка з боку печы, дзе сушаць што-небудзь і з дапамогай якой узбіраюцца на печ/, *латац’а* ‘лотаць’, *л’іматы* ‘клькаць’, *л’убыве мн’есо* ‘нятлустае мяса’, *напрушк’і* ‘напрасткі’, *ныхл’уйа* ‘неахайны /чалавек/, *п’ірые цыбул’і* ‘лісце цыбулі’, *пускуха* ‘брыца /дробнае пустазелле/, *пл’ішнык¹* ‘аер /расліна з доўгім мечпадобным лісцем і тоўстым паўзучым карэнішчам, якая мае своеасаблівы востры пах/, *пл’ішнык²* ‘плюшчай /расліна, падобная да аера/, *правдывыый грыб* ‘баравік’, *п’рачык* ‘апалонік /хвастатая лічынка жабы/, *прумываты* ‘ачышчаць абмалочанае збожжа’, *прыхрудок* ‘мясцовасць “прамежкаявая” паміж балотам і грудом /выцерабленае месца ад хмызняку (лесу) пад сенажаць, поле і інш./’, *пудныбэн’н’е* ‘верхняя частка ўнутры печы’, *пулудын* ‘1. абед /час яды; 2. поўдзень /адзін з чатырох напрамкаў свету, процілеглы поўначы; 3. сярэдзіна дня, поўдзень’, *пумн’етка* ‘таўчоная бульба /пюрэ/, *пушка* ‘пятка /тупы канец яйца/, *пырып’ілка¹* ‘матылёк’, *пырып’ілка²* ‘перапёлка’, *пычурка* ‘шампіньён’, *румэнок* ‘рамонак’, *рыза* ‘пілавінне, апілікі’, *свыны* ‘свінуха /ядомы пласціністы грыб з карычнева-бураватай шапкай/, *с’іннык* ‘сяннік /матрац, набіты саломай ці сенам/, *скарпэты* ‘шкарпэткі’, *ск’опыц’* ‘1. капец бульбы /звычайна круглай формы/; 2. земляны каморніцкі насып’, *сл’ин* ‘услон’, *с’онычко* ‘сонейка’, *сулунэчнык* ‘сланечнік’, *сын’ак* ‘польскі грыб /ядомы губчасты грыб каштанава-карычневага, бурага або шакаладна-карычневага колеру/, *ухладк’і* ‘бліны /мучны выраб з рэдкага цеста, спечаны на патэльні/, *ухладк’і картупл’ены* ‘дранікі /бліні з дранай бульбы/, *усц’е* ‘чалеснікі /уваходная выемка ў печы/, *чыбрэц’* ‘чабор’, *шкварк’і* ‘скваркі /падсмажаныя кавалачкі сала/, *шкурлупа* ‘шкарлупіна /цвёрдая абалонка яйца/, *шчавух* ‘шчаўе’, *шчыл’убына* ‘шчыліна’, *шчынок с’іна* ‘пласт сена’, *шытка* ‘іглаподобнае лісце хвойных дрэў і кустоў’, *йажына* ‘ажыны’, *йатыліна* ‘дзяцеліна /дзікая канюшына/’ і інш.

Такім чынам, на аснове сабранага фактычнага матэрыялу ўпершыню ў беларускай дыялекталогіі праведзена комплекснае даследаванне мовы карэнных жыхароў (аўтахтонаў) вёскі Пелішча Камянецкага раёна. Гэта дазволіла вызначыць характэрныя асаблівасці дадзенай гаворкі на ўзроўні фанетыкі, марфалогіі і лексікі, устанавіць яе прыналежнасць да паўднёвазагародскага дыялектнага тыпу, адной з чатырох асобных разнавіднасцей заходнепалескіх, або загародскіх, гаворак [6, с. 133–135, 136; 7, с. 22–24, 38–39; 8, с. 150–157, 201–202, 204–206, 211–212].

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : БелЭн, 1996–2004. Т. 12 : Палікрат – Праметэй. 2001. 560 с.
2. *Блінава Э. Д.* Беларуская дыялекталогія : вучэб. дапам. / Э. Д. Блінава, Е. С. Мяцельская. 2-е выд., дапрац. і дап. Мінск : Выш. шк., 1980. 303 с.
3. *Булыка А. М.* Гістарычная марфалогія беларускай мовы / А. М. Булыка, А. І. Жураўскі, І. І. Крамко. Мінск : Навука і тэхніка, 1979. 328 с.
4. Вялікі гістарычны атлас Беларусі [Карты] : у 3 т. / Дзярж. кам. па маёмасці Рэсп. Беларусь ; рэдкал.: В. Л. Насевіч (гал. рэд.) [і інш.]. [Маштабы розныя]. Мінск : Белкартаграфія, 2009. Т. 1. 2009. 1 атлас (244, [3] с.).
5. Гароды і вёскі Беларусі : энцыклапедыя. Т. 4, кн. II. Брэсцкая вобласць / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. Мінск : БелЭн, 2007. 608 с.
6. *Клімчук Ф. Д.* Гаворкі Берасцейскай вобласці // *Gdzie bije źródło... Pieśni ludowe pogranicza Polski i Białorusi* / red. F. Czyżewski, A. Dudek-Szumigaj, M. Żygalova. Lublin–Wisznice, 2015. S. 129–143.
7. *Клімчук Ф. Д.* Гаворкі Заходняга Палесся: фанетычны нарыс / рэд. М. І. Талстой ; Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства. Мінск : Навука і тэхніка, 1983. 126 с.
8. *Крывіцкі А. А.* Дыялекталогія беларускай мовы : дапам. для філал. спецыяльнасцей ВДУ. Мінск : Выш. шк., 2003. 293 с.
9. Памяць : Кам. р-н : гіст.-дак. хронікі гарадоў і р-наў Беларусі / рэд.-уклад.: Г. П. Парафіянюк, Р. Я. Смірнова ; рэдкал.: А. Л. Петрашкевіч [і інш.]. Мінск : Ураджай, 1997. 526 с.
10. *Самуїлік Я. Р.* Атлас гаворак Выганаўскага Палесся / Брэсц. дзярж. тэхн. ун-т. Брэст : БрДТУ, 2013. 322 с.
11. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы : у 14 т. / НАН Беларусі, Ін-т мовазнаўства. Мінск : Беларус. навука, 1978–2017. Т. 9 : П / уклад. І. І. Лучыц-Федарэц [і інш.] ; рэд. Г. А. Цыхун. 2004. 367 с.
12. *Ялікоўскі Ф. М.* Гістарычная граматыка беларускай мовы : вучэб. дапам. для філ. фак. пед. ін-таў. 2-е выд., выпр. і дап. Мінск : Выш. шк., 1983. 271 с.